

НОВІ ВІДКРИТТЯ І ЗНАХІДКИ

Бронзовий скарб з Чернечої гори на Закарпатті

С. І. Пеняк

В січні 1975 р. група молодих краєзнавців — учнів Мукачівських шкіл під керівництвом вчителя М. І. Марка провадила заняття з орієнтування на місцевості. Для цього обрала Чернечу гору на околиці м. Мукачева.

Наприкінці занять учень Василь Пуга, спускаючись з гори, на якусь мить затримався біля вивернутої з корінням сливи. Дерево, підмите водою, впало на дорогу, а коріння вивернуло землю зі схилу пагорба. Юнак оглянув зсув і побачив, що між землею лежали предмети незвичайної форми. Про знахідку було повідомлено співробітників ужгородської групи Інституту археології АН УРСР. На місце знахідки виїхали молодший науковий співробітник І. І. Попович і автор статті. Було встановлено, що учні знайшли великий бронзовий скарб, заритий в землю на глибину 0,6 м. З двох боків він був обкладений камінням, а зверху прикритий уламком кераміки. До скарбу входили кельти, серпи, ніж, браслети, вістря до списів, зливки бронзирцю тощо. Нижче подаємо описання предметів, що входили до скарбу.

Кельти представлені трьома цілими, двома пошкодженими і шістьма фрагментованими екземплярами. Всі вони належать до одного типу кельтів — з дзьобоподібною втулкою і пласкуватим корпусом, що плавно переходить у вістря. Навпроти втулки розміщене вушко для кріплення до руків'я. Максимальна довжина кельтів 12, мінімальна 9, ширина втулки 4—3,8, вістря — 3,5—3,3 см (рис. 1, 1—11).

Аналогічні кельти в Центральній Європі належать до найбільш поширених типів. Вони виникають за доби пізньої бронзи (ВД — за Р. Рейнекке) і продовжують існувати в гальштатський час (НА—НВ)¹, інколи зустрічаються серед ранніх латенських пам'яток². На Закарпатті вони відомі зі скарбів, знайдених в Ужгороді, Чорному Поточі, Великих Лучках та ін.³

Серпи (4 екз.) (рис. 1, 12—15) належать до типу з вузьким (з малою кривизною) лезом, зміцненим двома ребрами, та кнопкоподібним виступом на п'ятці для кріплення руків'я. Середня довжина 10,5, ширина леза 2—2,5 см.

Подібні серпи на Закарпатті походять із скарбів у селах Велика Бігань Березівського району, Лази Волівецького району, м. Ужгорода та ін.⁴ На території Чехії вони відомі у скарбах доби пізньої бронзи, раннього гальштату⁵, в Угорщині датуються добою пізньої бронзи та гальштатським часом⁶, в Румунії — передгальштатським і гальштатським періодами⁷.

¹ Reinecke P. Tanulmányok Magyarországi bronzkor kronológiájához // AE.— 1898.— XIX köt.— Old. 239.

² Tomsky J. Nález bronzů v Bohdašíně // A R.— 1950.— 3, 4.— S. 224.— Obr. 159.

³ Bernakovič K. Hronadné nálezy z doby bronzovej z uzemia na pravom brehu Hornej Tysy (Zakarpatska oblast USSR) // SZ AUSAV.— Nitra, 1961.— Č. 4.— S. 13, 14.

⁴ Ibid.— S. 10.

⁵ Stocký A. Cechy v době bronzové.— Praha, 1928.— Tabl. XXII; Kytlicova O. Hronadný nález bronzů od Stareho Sedla (okres Milevsko) // PA.— 1955.— XLVI.— S. 59.

⁶ Mozsolics A. Korhallstati kincslelet Celdömökről.— Vas megye // FA.— 1939.— I—II.— Old. 33.

⁷ Sorocsanu T., Relegan A. Neu spätbronzezeit funde im Norden Rumäniens // Dacia.— 1981.— XXV.— P. 195—232.

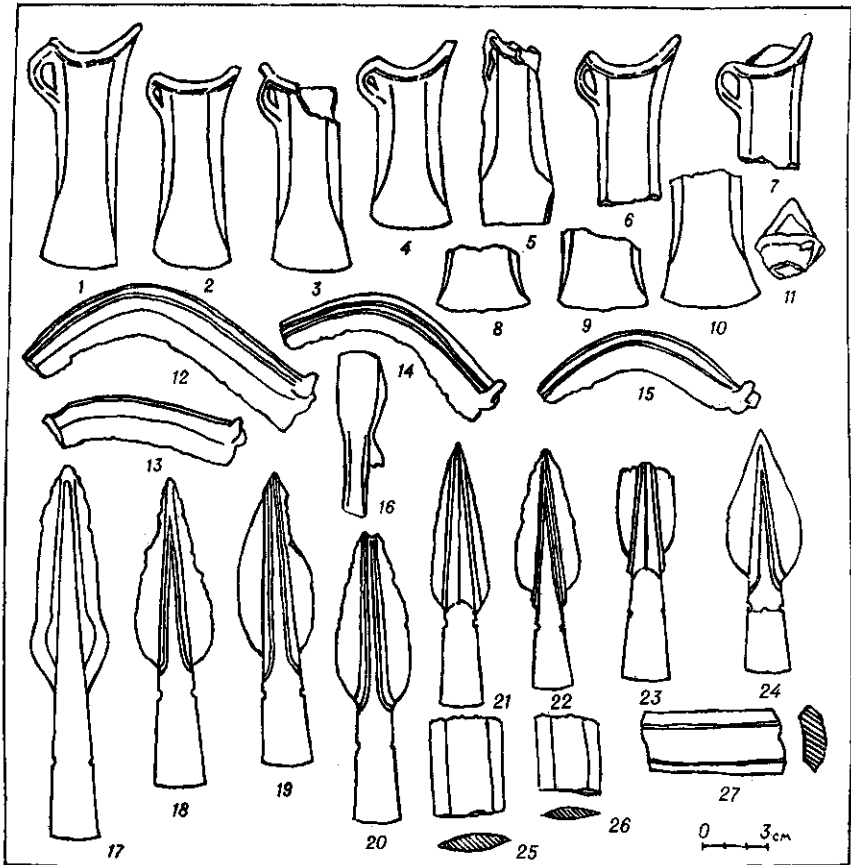

Рис. 1. Релі скарбу: 1—11 — кельти та їх уламки; 12—15 — серпи; 16 — ніж; 17—21 — вістря до списів; 25—26 — уламки клинків мечів; 27 — уламок невідомого предмета.

Вістря до списів представлені дев'ятьма виробами (рис. 1, 17—24). Два з них мають пошкоджене перо, один — переломлену втулку. Між собою вони різняться тільки деталями пера, втулки та розмірами. За формою пера вістря можна поділити на два варіанти. До першого з них належать вироби з широким верболістим пером (рис. 1, 18, 19, 20, 22, 23), до другого — з вузьким округлим (рис. 1, 17, 21), зміцненим одним чи двома ребрами. Всі втулки в перерізі округлі, на боці мають дірку для кріплення руків'я. Найбільше вістря має довжину 17,5 см, з якої на перо припадає 10,5, на втулку — 4,5 см.

Описані вістря виникають в добу середньої бронзи і побутують протягом усього пізньобронзового і ранньозалізного віків (BC — ВД — НА)⁸. На Закарпатті вони доживають до куштановицької культури (VI—IV ст. до н. е.). На території Трансільванії, Угорщини, Словаччини аналогічні вістря досить численні⁹.

Браслети (вісімнадцять цілих і один уламок) за зовнішньою формою і функціональним призначенням можна поділити на два типи. До першого з них належать шість масивних у формі «луниць». Вони представлені двома варіантами з округлим (рис. 2, 1, 5) і гранчастим (рис. 2, 2—4) у перетині джгутом. Джгут, як правило, в середній частині корпусу потовщений, до кінця плавно звужується.

До першого варіанта належать три браслети з майже округлим у перетині джгутом (рис. 2, 1, 5, 6). Поверхню одного з них орнаментовано геометричним візерунком, складеним із поперечних і косих нарізок на зовнішньому боці джгута (рис. 2, 6).

Другий варіант представлений двома браслетами. Вони виготовлені з восьмигранного у перетині джгута з гладкою поверхнею (рис. 2, 3, 4). Середній діаметр браслетів 8, максимальна товщина 1,5, мінімальна — 0,6 см.

⁸ Eisner J. Slovensko v pravěku.— Bratislava, 1933.— S. 70; Novotná M. Die Bronzefortfunde in der Slowakei. Spätbronzezeit.— Bratislava, 1973.— S. 30.— Abb. 6.

⁹ Kemenczei T. Bronzkori halmazeleletek // A Nyiregyházi Jósza András múzeum évkönyve.— Budapest, 1965.— Tabl.— XIII, 46; XVI, 30.

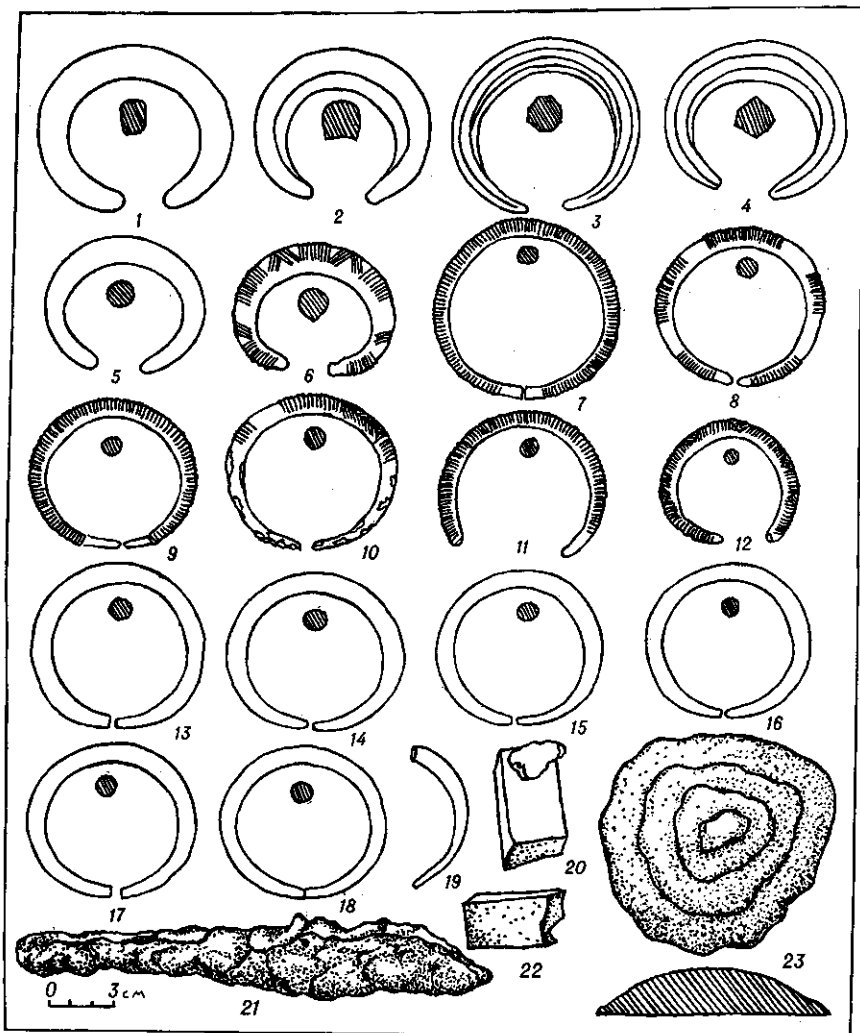

Рис. 2. Речі скарбу: 1—18 — браслети; 19 — уламок браслета; 20—23 — зливки бронзи-сирцю.

Тринадцять цілих браслетів і один фрагмент представляють другий тип (рис. 2, 7—19). Вони виготовлені із круглого у перетині джгута діаметром 0,6—0,5 см. Кінці зімкнуті. За зовнішнім виглядом браслети поділяються на два варіанти.

До першого варіанта належать шість цілих і один уламок. Всі вони мають гладку поверхню. Середній діаметр 7,5 см (рис. 2, 13—19). До другого варіанта віднесіть п'ять цілих і два з обламаними кінцями браслети. Корпуси їх орнаментовані поперечними нарізками. Два із них мають орнамент, складений із косих і поперечних нарізок (рис. 2, 7—12).

Представлені у скарбі браслети поширені в Карпатському басейні. Вони з'являються наприкінці доби середньої бронзи (ВВ), існують протягом пізньої бронзи (ВД) і гальштатського часу (НА—НС)¹⁰.

Рідкісними знахідками серед бронзових знарядь є ножі. Примірник зі скарбу представлений суцільно відлитим черенком і клинком. Клинок зігнутий (рис. 1, 16). Бронзові ножі були в користуванні за доби пізньої бронзи та в ранньогальштатський час. На Закарпатті вони відомі із скарбів поблизу сіл Великої Бігані, Великого Березного, міст Мукачева, Берегова та ін.¹¹

Заслужують на увагу два невеликих уламки клинків мечів (рис. 1, 25, 26).

¹⁰ Bader T. Epoca Bronzului în Nord-Vestul Transilvaniei.— București, 1978.— Tabl. LXXIV.— S. 222; Kemenczei T. A Tatabányai-bánhidai bronzlelet // AE.— 1983.— 110 köt.— Old. 65; Novotná M. Op. cit.— Tabl. XXI, XXXIX.

¹¹ Bernyakovič K. Op. cit.— S. 15; Borkovkovskij I. Tři hromadné nálezy bronzu z Podkarpatske Rusi // PA.— 1934—1935.— Roc. IV, V.— S. 1—5.

Встановити тип мечів неможливо. Але, спираючись на аналогії, слід гадати, що вони походять від мечів гальштатського часу. До скарбу входить також фрагмент товстої пластини; опуклої у перетині (рис. 1, 27).

Окрім зброяцької праці, зброї і прикрас, скарб вміщував три цілих, а також уламок зливку бронзи-сирцю (рис. 2, 20—23). Один зливок за формою дископодібний (рис. 2, 23). Подібні йому найбільш численні на Закарпатті. Разом з тим в окремих скарбах краю, зокрема із Олешника, зустрічаються зливки, яким надано форму паралелепіпеда. Такими є і два зливки розглядуваного скарбу (рис. 2, 20, 22). До безформних, природних, отриманих після плавки металу, належить зливок бронзи-сирцю довгастої форми (рис. 2, 21).

Отже, основна кількість речей, що входили до скарбу, в Карпатському басейні існувала протягом тривалого часу. Їх поява припадає на добу пізньої бронзи (ВД), а побутування продовжується протягом гальштатського часу (НА). Тому, звісно, вони не можуть правити датуючими предметами. Для визначення часу зариття скарбу придатним критерієм може бути наявність у ньому масивних гранчастих браслетів (рис. 2, 2, 3, 4), які вперше з'явилися за доби раннього гальштату (НА) і є наймолодшими виробами у скарбі. У Карпатському регіоні вони датуються раннім гальштатом (НА₁), тобто XII ст. до н. е. Скарб із Чернечої гори слід датувати цим самим часом.

Одержано 04.01.89

Бронзова матриця з Херсонеса *

М. Ю. Трейстер

У Херсонеському музеї зберігається бронзова платівка з рельєфним зображенням, знайдена в некрополі Херсонеса у Турівській балці у 1966 р.¹, що раніше не привертала уваги дослідників. Каталог виставки у ГМОМ ім. О. С. Пушкіна подає таке визначення предмета: «платівка з рельєфним зображенням Діоніса, який стоїть у портику»². Рельєфне зображення обіймає більшу частину прямокутної платівки заввишки 12,8 см, завширшки 9 см, завтовшки 0,5 см, причому контур платівки якоюсь мірою підпорядковується формі портика, але між зображенням та краєм платівки є вузький рант.

Діоніс у хітоні зображений навстоячки обличчям до глядача. Напевно, майстер хотів подати його у русі, оскільки ліва нога Діоніса відведена трохи вбік, а права подана в профіль, при цьому зображення верхньої частини тулуба фронтальне. Лівою рукою Діоніс опирається на тірс, у правій, трохи відведеній убік і опущеній, — перекинутий канфар, до якого намагається дотягтися, зображена у стрибку супутниця Діоніса, пантера. Простір між фігурою Діоніса й архітектурним обрамленням заповнений зображенням лози із гронами винограду. Колони до середини рівні, а у верхній частині — профільовані. Капітелі колон корінфського ордеру. Фронтон у центральній частині прикрашений шестипроменевою зіркою та пишним ажурним акротерієм і антефіксом (рисунок).

Яке ж призначення має бронзова платівка з Турівської балки? Вона є матрицею для штампування металевих рельєфів³. Матриці відлиті з бронзи досить добре відомі⁴.

* Автор вдячний фонду імені Олександра фон Гумбольта (ФРН) за стипендію, завдяки якій ця публікація була написана під час перебування в Інституті провінційно-римської археології Університету Фрайбурга.

¹ ГХМ.— № 191835.

² Кадеєв В. И. Херсонес Таврический в первых веках нашей эры.— Харьков, 1981.

³ Культура и искусство Причерноморья в античную эпоху: Каталог виставки.— М., 1983.— № 258.

⁴ В. И. Кадеєв і С. Б. Сорочан теж вважають її матрицею (Кадеєв В. И., Сорочан С. Б. Херсонес і Західний Понт: проблема контактів // Археологія.— 1989.— № 4.— С. 97).

⁵ Williams E. Isis Pelagia and a Roman Marble Matrix from the Athenian Agora // Hesperia.— 1985.— V. 54.— P. 117; Eadem. A Bronze Matrix in the Walters Art Gallery // Journal of the Walters Art Gallery.— 1984—1985.— V. 42—43 та примітки 4—7.